

community of children with special education needs.

The neurophysiological nature of the relationship between the development of speech and motility is a marker for the development of special corrective techniques for influencing the development of motor-rhythmic actions, auditory-motor coordination and rhythmic-speech processes of infants and young children. Speech is directly related to the formation of a complex stereotype of motor-rhythmic activity, which develops due to synchronization, coordination and regulation of rhythm. Therefore, the propaedeutics of speech disorders and their correction is focused on the rhythmic nature of speech, which is organically intertwined composition (as a scheme of organization of speech units - words, phrases and algorithm of their melody).

Deviations in mastering the motor-rhythmic and rhythmic-melodic aspects of speech in certain periods of infancy and early age may signal possible violations of the phonetic-phonemic component of speech, difficulties in mastering lexical and grammatical patterns in the later period of ontogenesis.

Disorders of phonetic and phonemic processes can be persistent, affecting the quality of learning and life of the child. Along with the visible manifestations of phonetic and phonemic speech underdevelopment, there may be hidden disorders that manifest themselves in the indistinguishability of phonemes in self-dictation (when, for example, high school pupils allow replacement of letters in written speech, although external speech has no signs of violation). In this case, we can talk about the immaturity of phonetic and phonemic processes in internal speech. Consideration of phonetic-phonemic speech underdevelopment (Phonetic-phonological speech underdevelopment) in terms of acoustics, frequency characteristics of each phoneme, accessibility of perception and recognition of its frequency range (in Hz) by a child allows to improve certain correction mechanisms. The first step in this direction is the formation of the child's sense of the rhythm of native speech on the basis of motor-rhythmic and rhythmic-melodic organization in infancy and early childhood.

In this article, the compositional rhythm is considered as an earlier formation in relation to the child's mastery of the spectrum of phonemes of native speech. In generating syllabic rhythms in the process of lepitatory speech, the child chooses to compose the sounds that he generates instinctively, or which he does best of those that he/she perceives, distinguishes and imitates, introducing them into their sound complexes, multiple melodic repetitions characteristic of native speech. We consider the composition rhythm, its perception, memorization and reproduction as a basis for the formation of sound speech, including for the development of hearing - speech memory, phonetic-phonemic hearing, lexical-grammatical part of speech.

Keywords: ontogenesis, rhythm, composition rhythm, speech, motors, perception, recognition, phonemes, frequency characteristics.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.14

УДК 376-056.313:[37.091.32:91

I.I.Матвійчук

bezuglaira04@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9991-7569>

КОРЕКЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ УРОКІВ ГЕОГРАФІЇ У НАВЧАННІ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Аналіз теорії та практики спеціальної освіти свідчить, що уроки географії для учнів з інтелектуальними порушеннями набувають вагомого корекційно-розвиткового значення. Вивчення географії передбачає активне функціонування вищих психічних процесів: мислення, уваги, пам'яті, уяви тощо. Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених показало, що систематичне використання спеціальних прийомів роботи, спрямованих на корекцію і подальший розвиток цих процесів дають позитивні результати. Перспективу нашого дослідження вбачаємо у розробці та впровадженні у навчання учнів з ІП новітніх корекційно спрямованих засобів навчання з географії з друкованою основою.

Ключові слова: корекція, географія, учні з інтелектуальними порушеннями, пізнавальна діяльність, освітній процес.

Постановка проблеми. Система здобуття базової середньої освіти в Україні передбачає оволодіння ключовими компетентностями (вільне володіння державною мовою, інноваційність, навчання впродовж життя тощо) та наскрізними вміннями (висловлювати власну думку, читати з розумінням, приймати рішення та ін.). За таким же стандартом здобувають освіту учні з особливими

освітніми потребами, зокрема діти з інтелектуальними порушеннями (далі – діти з ІП). Але їхнє навчання містить й корекційно-розвитковий складник, який передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію порушень. Тому, зміст навчальних програм з предметів стає інструментом для здійснення такої роботи. Уроки географії відіграють велику роль у всебічному розвитку учнів з ІП, їхньому вихованні. Вивчення корекційних можливостей уроків є актуальним й дотепер. Адже, науково-методичне забезпечення географії постійно оновлюється, розробляються нові програми, підручники, засоби навчання, удосконалюється методика викладання. З огляду на це, важливо визначити вплив та корекційну значущість уроків географії.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел свідчить, що не зважаючи на величезний науково-методичний доробок, вчені продовжують досліджувати географію у різних аспектах. Зокрема, у загальній методиці навчання питанням методичного забезпечення географічної освіти присвячені праці Н. Бєскової, О. Бугрій, Л. Вішнікіної, Й. Гілецького, С.Коберніка, Р. Коваленка, В. Самойленко, О. Скуратович, О. Топузова, Г.Уварова, П. Шищенкота ін. Предмет географії розкрито у працях М.Баранського, О. Воєйкова, І. Герасимова, А. Гетнера, А.Григор'єва, А.Гумбольта, І. Мечникова. Упровадженню компетентнісного підходу у навчання географії присвячені роботи І. Барінової, Л. Вішнікіної, Т. Гільберг, В. Дронова, І. Душиної, Л. Зеленської, В. Максаковського, Л. Покась, В.Самойленка, В. Сухорукової, О. Тімець, О. Топузова, Г. Уварової, Д.Фінарової, О. Хлебосолової, В. Яценка та ін. У спеціальній методиці навчання географії учнів з ІП питанню навчально-методичного забезпечення географічної освіти присвячені праці Ю. Галецької, О. Головатой, Л. Дробот, С.Дубовського, Т. Скиби, В. Липи, Л. Одинченко, Т. Пороцької, В. Синьовата ін. Корекційну спрямованість географії дослідили: Т. Головіна, В. Грузинська, А.Григорянц, І. Кабелко, М. Кузнецова, Т. Пороцька, В. Ликий, О. Липецька, В.Синьовта ін. Проте, актуальності тема не втратила й досі, практики й науковці постійно перебувають у пошуках методів та засобів корекційного впливу на пізнавальну діяльність, емоційно-вольову сферу, мовлення та особистість дітей з ООП.

Мета статті: здійснити теоретичне узагальнення корекційних можливостей уроків географії для розвитку старшокласників з інтелектуальними порушеннями.

Виклад матеріалу дослідження. Засвоєння географічного матеріалу є спеціально організованим, чітко розпланованим і керованим процесом взаємодії між учителем і учнями з метою досягнення результатів, визначених відповідними державними нормативно-правовими документами у галузі освіти (державними стандартами, освітніми програмами тощо).

О. Топузов, О. Надтока стверджують: «Географія – це єдиний навчальний предмет у загальноосвітній школі, який допомагає особистості учня навчитися комплексно аналізувати, моделювати і прогнозувати як природні, так і соціально-політичні явища на трьох рівнях узагальнення: локальному, регіональному і глобальному» (с.2).

Географія поєднує наукові та мета предметні знання, що є основою розвитку когнітивної сфери особистості, формування в учнів системи сучасних об'єднаних знань про планету Земля та її зв'язки з Космосом, місце людини та суспільства в складній системі природних і соціальних зв'язків, місце особистості в історико-географічному контексті. Навчальний предмет забезпечує формування в учнів наукової картини світу на міжпредметному рівні, а також є умовою для формування умінь досліджувати її. Формування географічної компетентності на тлі уточнення і поглиблення загальногеографічних знань, умінь і навичок, формування власної системи наукових суджень та ціннісних орієнтирів відбувається під час вивчення географії країни проживання. Вивчення учнями географічних явищ, процесів, закономірностей на рівні місця проживання та України дозволяє зрозуміти їх динаміку і створює умови для критичного і обґрунтованого їх аналізу і порівняння. Для реалізації цієї мети потрібно забезпечити вчасне наукове оновлення інформації про країну, відповідним чином організувати зміст навчання на уроках географії України та підібрати ефективні методи навчання (О.Топузов, В. Надтока, 2018).

Особливість географії полягає в її природно-суспільному змісті, тому що курс об'єднує природні та суспільні елементи наукових знань. Сучасна географія вивчає просторово-часові взаємозв'язки та взаємодії в географічній дійсності та є цілісною системою «людина – природа – економіка – навколишнє середовище» (В. Корнєєв, 2007).

Як зазначає Н. Ковчин (2018), процес навчання географії України з урахуванням вікових інтелектуальних та психологічних особливостей має сприяти не лише формуванню географічної

картини світу, України, а і вихованню патріотизму, толерантності, що є нині дуже актуальним.

Географічна освіта є невід'ємною частиною загальної системи навчання, спрямованої допомогти учням краще зрозуміти особливості просторових взаємозв'язків на земній поверхні, характер освоєння географічної оболонки людиною, усвідомити велике розмаїття і цілісність природи Землі в межах географічної оболонки та водночас осмислити єдність і вразливість природних об'єктів, залежність їх від дій людського суспільства, озброєного сучасними технічними та технологічними засобами впливу на навколишнє середовище. Формуючи географічне уявлення про світ як обов'язкову складову загальнонаукової картини світу, вчителі географії навчають учнів основної школи комплексно розглядати природу, населення і господарство, усвідомлювати особисту відповідальність і причетність до змін природних комплексів і географічних об'єктів (С. Коберник, 2013 р.).

С.Коберник (2013), вказував:«Географія як шкільний предмет покликана донести до учнів систему поглядів на світ, розвивати їхнє мислення, формувати географічну освіченість, економічну, політичну та екологічну культуру. Одним із засобів реалізації цих завдань є удосконалення складових сучасної дидактичної системи навчання географії та комплексне запровадження її оновлених елементів у шкільну практику» (с. 2).

Л. Покась, Ю.Стаднюк (2018) відзначають, що навчальна програма з географії передбачає розвиток творчої, високо освіченої та конкурентоспроможної особистості, тому застосування творчих завдань у комфортно створених умовах у процесі здобуття знань є основою для становлення такого учня. А гарантією його високого кваліфікаційного рівня є вміння застосовувати набуті за період навчання в школі знання в життєвих реаліях, що були розвинені в процесі формування пізнавальних умінь як під час навчального процесу, так і в позаурочний час.

В. Корнєєв (2010) надавав пріоритетну роль географічному матеріалу, що має велике значення у здійсненні проблемного навчання та самостійної роботи учнів у формуванні пізнавального інтересу, шляхів забезпечення єдності, ролі природоохоронної поведінки і краєзнавства, групових форм навчання та дидактичних ігор як умов формування інтересів учнів у навчальній і виховній діяльності.

Тому й не дивно, що використання нетрадиційних методів навчання призводить до активізації пізнавальної діяльності на уроках, збагачує, систематизує і закріплює знання, сприяє до їх усвідомленого застосування, мотивує до навчання в цілому. Учень стає активним, зацікавленим, рівним учасником освітнього процесу. У нього відбувається відхід від стереотипного мислення та дій, що дозволяє розвинути раціональне прагнення до знань. Така робота на уроці й у позаурочний час має велике освітнє, виховне, розвиваюче значення, а також дозволяє здійснювати компетентнісно-орієнтований підхід. При застосуванні нетрадиційних методів і прийомів навчання у дітей розвивається образне, логічне мислення. Використання нетрадиційних підходів у викладанні географії є вагомим засобом у формуванні мотиваційної особистості, яка буде прагнути здобути знання задля успішного майбутнього та гуманного відношення до всього живого.

Особливість географії як шкільного предмета полягає у тому, що закономірною умовою її засвоєння є наявність в учнів умінь використовувати різноманітні джерела інформації: текстові, картографічні, статистичні тощо. Оволодіти такими вміннями можливо лише у процесі виконання практичних завдань. Учні використовують різноманітні засоби навчання, вчать за їх допомогою отримувати нові знання й закріплювати їх у навички. Практичні завдання передусім скеровані на формування вмінь і навичок розробляти й аналізувати моделі географічних об'єктів і процесів, вести обрахунки їхніх кількісних показників (Л. Вішнікіна, О. Топузов, 2011).

Органічним доповненням до уроків географії є позакласна робота, під час якої учні розвивають свою допитливість, виявляють творчу ініціативу і самостійність (О. Шевельова, О. Корнус, 2017).

Отже, всі вчені однакові щодо вагомості впливу уроків географії на всебічний розвиток учнів.

Подібний висновок роблять науковці і щодо дітей з ІП. Географічний матеріал має багато можливостей не лише у засвоєнні знань, а у корекції порушень. Зупинимось на цьому детальніше.

Загальною метою вивчення географії як навчального предмету у спеціальній школі для дітей з ІП є формування в учнів елементарних географічних знань про природу, населення і господарство свого краю, України та зарубіжних країн; розкриття взаємодії людини і природи, взаємозв'язків і відношень між природними і суспільними явищами для забезпечення повноцінного функціонування особистості в оточуючому світі (Л. Одинченко, Т. Скиба, 2015).

Л. Одинченко (2015) відзначила, що освітній процес з географії для дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається за новими програмами, побудованими з урахуванням потреб сучасного суспільства, яке залежить від глибокого й правильного вибору методів навчання, що в свою чергу викликає необхідність використання різних джерел знань з предмету. При цьому виникає проблема відбору та використання таких засобів навчання, які будуть максимально відповідати вимогам особистісно-орієнтованого навчання та розширювати інтелектуальний потенціал учнів.

Аналіз навчальної програми з географії для учнів з ІП показав, що мета дисципліни реалізується через розв'язання корекційно-розвиткових завдань:

- формування елементарних географічних уявлень і понять про природу, населення та господарство різних територій;
- засвоєння учнями географічної термінології, необхідної для розуміння сучасної інформації і використання у повсякденному житті;
- формування умінь практично застосовувати здобуті знання, користуватися джерелами географічної інформації;
- розвиток розумових здібностей учнів, зв'язного мовлення, емоційно-вольової сфери, пізнавального інтересу в процесі географічних спостережень, розв'язання конкретних практичних завдань різного характеру, самостійного набуття нових знань;
- сприяння національно-патриотичному, екологічному, морально-етичному, естетичному вихованню.

Знайомлення учнів із новими, невідомими об'єктами й явищами природи на уроках географії відбувається у беззупинному порівнянні їхніх ознак і властивостей з відповідними об'єктами навколишнього середовища. Разом з тим є і зворотне явище: суттєво розширивши коло географічних уявлень і понять під час вивчення шкільних географічних курсів учні повертаються до краєзнавчого вивчення історії місцевості, природи, населення, господарства рідного краю (Л. Одинченко, Т. Скиба, 2015).

Дослідження М.Кузнецової (2012) показали, що процес засвоєння знань, умінь та навичок з географії учнями з ІП спирається на певний рівень розвитку в них інтелектуально-психічної діяльності. Грамотно організований корекційно-виховний процес забезпечує не лише більшу ефективність протікання та кінцевого результату навчальної роботи з географії в спеціальній школі й позитивно впливає на психічну та емоційно-вольову сферу учнів з ІП.

У процесі вивчення географії учні з ІП навчаються пізнавати природні явища в їхньому причинному зв'язку та постійній взаємодії, у них розвивається спостережливість, увага, пам'ять, абстрактне мислення, збагачується уява. Корекційний вплив зростає за умови використання диференційованого підходу до учнів, пред'явленням різних вимог до знань залежно від їх загального розвитку та індивідуальних можливостей засвоєння навчального матеріалу. Учням з ІП необхідно більше уваги приділяти індивідуальному підходу, бажано домашнє і класне завдання диференціювати за рівнем складності, за індивідуальними можливостями учнів, забезпечивши посильну практичну діяльність.

Вивчення географії передбачає активне функціонування таких найважливіших психічних процесів, як мислення, пам'ять, мова, уявотощо. Використовуються спеціальні прийоми роботи, спрямовані на корекцію порушень і подальший розвиток цих процесів: складання характеристик досліджуваних об'єктів і місцевостей, умовні «подорожі» по карті, заповнення таблиць, схем, контурних карт тощо (Т. Пороцька, 1970).

В. Синьов (1977) дослідив, що зміст географічного матеріалу викликає у школярів з ІП зацікавленість. Стійкий інтерес є сприятливою умовою для активізації уваги учнів, підвищення їхньої пізнавальної активності, продуктивності розумових операцій, кращого запам'ятовування матеріалу, допомагає формуванню цілеспрямованості та послідовності в навчальній діяльності.

Географія допомагає учням з ІП створити географічний світогляд, стимулює в них інтерес до природного та соціального різноманіття, формує позитивне ставлення до навколишнього середовища. Завдяки дидактичним іграм, які використовуються на уроках, підвищується ефективність навчання та його корекційна спрямованість. Ігри допомагають зосередити увагу, волю, учні допомагають один одному, перевіряють знання і водночас підвищують інтерес до географії як предмета (ReginaSubotkevičienė, c.182).

В. Синьов (1971), здійснив цілісний аналіз особливостей психологічної корекції порушень учнів на уроках географії. Вчений зазначив, що формування у школярів системи елементарних, але правильних і чітких знань з географії, необхідних у подальшому для розуміння оперативної інформації господарського характеру є вагомим освітнім і практичним завданням курсу географії в цілому.

Важливим корекційним завданням уроків географії є коригування уявлень учнів про об'єкти і явища природи, розширення їх запасу і систематизація. Особливу увагу слід звернути на розвиток просторових уявлень дітей, на формування навичок просторової орієнтації.

На думку І. Кабелко (2016), вивчення географічної карти учнями з ІП, спрямоване не лишена запам'ятовування учнями розташування досліджуваних об'єктів, а також виконує корекційне значення: сприяє просторовому орієнтуванню розвитку в учнів з ІП. Корекційна значущість цього зростає при вивченні того регіону, в якому живуть учні.

Збагачення словника учнів новими словами, термінами, виразами значною мірою допомагає їхньому мовленнєвому розвитку.

Необхідність запам'ятати значну кількість "географічної номенклатури" (головним чином назв конкретних об'єктів) передбачає активніше функціонування процесів пам'яті. Важливо забезпечити правильні умови для розвитку логічної пам'яті дітей з ІП на уроках географії, що досягається, зокрема, завданнями на встановлення різноманітних зв'язків між об'єктами, що вивчаються. Також одним із завдань корекційної роботи при навчанні географії школярів з ІП є розвиток їхнього логічного мислення. Ефективність розв'язання саме цього завдання головним чином визначає власне успіх всього колекційного впливу. Абстрактне мислення учнів з ІП багато в чому розвивається завдяки поступовому переходу від конкретно-натуральної і образної наочності до символічної: мапи, плани, глобус та ін. (В. Синьов, 1971).

Реалізуючи в процесі викладання такі важливі дидактичні принципи, як науковість навчання, свідомість і активність учнів, міцність засвоєння знань, необхідно проводити роботу з вивчення причинно-наслідкових залежностей між явищами природи. В. Синьов довів, що за правильної її організації у школярів формується системність знань і мислення, вони привчаються міркувати, робити висновки, доводити їхню правильність (В. Синьов, 1977).

Недорозвиток географічних уявлень учнів з ІП значною мірою піддається корекції за дотримання певних педагогічних умов. Головними з них є активізація пізнавальної діяльності на уроках географії, різнобічність ознайомлення з географічними об'єктами, правильне поєднання різних наочних, словесних і практичних засобів навчання. Практичні роботи і вправи для учнів відіграють важливу роль у формуванні в них географічних уявлень; особливо корисними є моделювання, постановка нескладних дослідів, виготовлення макетів (В. Синьов, 1977).

На думку А. Григорянц (1980), географія повинна сприяти розвитку пізнавальних здібностей учнів з ІП: вмінню спостерігати і аналізувати побачене, робити правильні, логічно обґрунтовані висновки і узагальнення. На уроках географії учні повинні опанувати ряд цінних в загальноосвітньому відношенні умінь і навичок: вміння отримувати знання з різних джерел (навколишньої дійсності, дослідів, карт, книг, різних засобів наочності), навички користування деякими найпростішими приладами (компасом, термометром, флюгером) і лабораторним обладнанням, необхідним для постановки дослідів; вміння робити деякі макети, колекції; фіксувати і узагальнювати свої спостереження в усній і письмовій формі.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Отже, аналіз літературних джерел з проблеми дослідження дозволяє нам зробити такі висновки:

- географія як предмет має цінне підґрунтя для розвитку учнів в цілому;
- науково-методичне забезпечення географії має різноманітний арсенал засобів, методів та прийомів для успішного засвоєння географічної інформації;
- уроки географії для учнів з ІП набувають не лише освітнього, а й виразного корекційно-розвивального значення;
- сприймання географічного матеріалу в учнів з ІП пов'язане із функціонуванням вищих психічних процесів, тому й завдання потрібно добирати з опорою не лише на рівень актуального, а й із перспективою на зону найближчого розвитку;
- вчителю потрібно урізноманітнювати види діяльності на уроці з дітьми з ІП, а також застосувати такі засоби, які сприятимуть цілісному та адекватному засвоєнню програмового матеріалу;

- використовувати нестандартні уроки з метою активізації пізнавальної активності учнів з ІП під час освітнього процесу.

Подальшу перспективу нашого дослідження вбачаємо у розробці та впровадженні у практику навчання учнів з ІП новітніх корекційно спрямованих засобів навчання географії з друкованою основою.

Список використаних джерел:

1. **Вішнікіна Л.П., Топузов О.М.**, (2011). Методичні прийоми навчання географії. Географія та основи економіки. 6. 33-36. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7276/1/Vishnikina4.pdf>
2. **Григорьянц А.Г.** (1980). Методика обучения географии во вспомогательной школе. Ташкент. Укитувчи.
3. **Кабелка И.В.** (2016). Формирование знания карты у учащихся с интеллектуальной недостаточностью на уроках географии. Специальная адукацыя. 2, 29–34. Режим доступу: http://elib.bspu.by/bitstream/doc/18437/1/%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F_19_2016.pdf
4. **Кобернік С.Г.** (2013). Дидактика системи навчання географії в старшій школі. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.
5. **Корнєєв О.В.** (2010). Методи і форми використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії у профільній школі. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 11. 83-90. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2010_11_17
6. **Кузнецова М.С.** (2012). Роль уяви у засвоєнні географічного матеріалу дітьми з порушенням інтелектуального розвитку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 21. 392-394. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_102
7. **Липа В.О.** (1996). Зміст та корекційна спрямованість вивчення географії у допоміжній школі (науково-методичний посібник). Київ. ШЗМН.
8. **Одинченко, Л.К.** (2011). Шляхи активізації навчальної діяльності старшокласників на уроках географії в допоміжній школі. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. №23. 82-86. Режим доступу: https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/313/%E2%84%96%2023_234_2011_%D0%9F%D0%9D.pdf?sequence=2&isAllowed=y#page=83
9. **Одинченко Л.К., Скиба Т.Ю.** (2015). Програми для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Географія. Київ.
10. **Покась Л.А.** (2012). Формування дослідницької компетентності учнів на уроках географії. Географія та основи економіки в школі, 11/12, 4–7. Режим доступу: <http://enpuir.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15095/1/Pokas.pdf>
11. **Покась Л.А., Стаднюк Ю.Ю.** (2018). Модель формування пізнавальних умінь учнів у процесі навчання фізичної географії. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. 60. 79–82. Режим доступу: <http://enpuir.pnpu.edu.ua/handle/123456789/23850>
12. **Пороцкая Т.И.** (1977). Обучение географии во вспомогательной школе. Москва. Просвещение.
13. **Самойленко В.М., Топузов О.М., Вішнікіна Л.П., Надтока, О.Ф., Діброва І.О.** (2014). Дидактика географії (монографія). Київ. Педагогічна думка.
14. **Синев, В.Н.** (1971). Коррекция развития познавательных процессов у учащихся на уроках географии. Г.М. Дульнев (Ред.), Коррекционная роль обучения во вспомогательной школе. (с.11-39). Москва. Педагогика.
15. **Синев В.Н., Стожок Л.С.** (1977). Коррекционная работа на уроках географии и естествознания во вспомогательной школе. Киев. Радянська школа.
16. **Топузов О.М.** (Ред.). Надтока О.Ф. (Ред.). (2018). Концепція навчання географії України в основній та старшій школі. Київ. ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
17. **Шевельова О.В., Корнус О.Г.** (2017). Активізація пізнавальної діяльності школярів шляхом впровадження елементів інноваційних технологій на уроках географії та в позакласній роботі. Наукові записки СумДПУ імені А.С. Макаренка. Географічні науки. 8. 187-190. Режим доступу: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_8/Sheveleva_Kornus.pdf
18. **Subotkevičienė Regina** (2014). Nezymiai sutrikusio intelekto mokinių geografijos pamokose: edukaciniai ypatumai. <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v67i2.853>.

References:

1. **Vishnikina L.P., Topuzov O.M.**, (2011). Metodichni priyomy navchannia heohrafi. Heohrafiia ta osnovy ekonomiky [Methodical methods of teaching geography. Geography and basics of economics], 6, 33-36. Retrieved from: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7276/1/Vishnikina4.pdf> [in Ukrainian].
2. **Hryhoryants A.H.** (1980). Metodyka obucheniya heohrafi vo vspomohatelnoy shkole [Methodology for teaching geography in an auxiliary school]. Tashkent. Ukytuvchy [in Russian].
3. **Kabelka, Y.V.** (2016). Formyrovanye znaniya karty u uchashchyykhhsia s intellektualnoi nedostatochnostyu na urokakh heohrafyy. Spetsyialnaya adukatsyia [Formation of knowledge of the map among students with intellectual disabilities in geography lessons], 2, 29–34. Retrieved from: http://elib.bspu.by/bitstream/doc/18437/1/%D0%9A%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F_19_2016.pdf [in Russian].
4. **Kobernik S.H.** (2013). Dydaktyka systemy navchannia heohrafi v starshii shkoli [Didactics of the system of teaching geography in high school], (Avtoref. dys. d-ra ped. nauk). Kyiv.
5. **Kornieiev O.V.** (2010). Metody i formy vykorystannia kraieznavchoho materialu na urokakh heohrafi u profilnii shkoli [Methods and forms of using local lore material in geography lessons in a specialized

school]. Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafii, 11, 83-90. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2010_11_17 [in Ukrainian]. 6. **Kuznetsova M.S.** (2012). Rol uiavy u zasvoienni heohrafichnoho materialu ditmy z porushenniam intelektualnoho rozvytku [The role of imagination in the assimilation of geographical material by children with intellectual disabilities]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia. 21, 392-394. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_102 [in Ukrainian]. 7. **Lypa V.O.** (1996). Zmist ta korektsiina spriamovanist vyvchennia heohrafii u dopomizhnii shkoli [Content and correctional orientation of the study of geography in the auxiliary school] (naukovo-metodychnyi posibnyk) Kyiv. ShZMN [in Ukrainian]. 8. **Odynchenko L.K.** (2011). Shliakhy aktyvizatsii navchalnoi diialnosti starshoklasnykiv na urokakh heohrafii v dopomizhnii shkoli [Ways to intensify the educational activities of high school students in geography lessons in the auxiliary school]. Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, 23, 82-86. Retrieved from: https://dspace.lgpu.org/xmlui/bitstream/handle/123456789/313/%E2%84%96%2023_234_2011_%D0%9F%D0%9D.pdf?sequence=2&isAllowed=y#page=83 [in Ukrainian]. 9. **Odynchenko L.K., Skyba T.Iu.** (2015). Prohramy dlia 5-10 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv dlia rozumovo vidstalykh ditei [Programs for grades 5-10 of special secondary schools for mentally retarded children]. Heohrafiia. Kyiv. [in Ukrainian]. 10. **Pokas L.A.** (2012). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti uchniv na urokakh heohrafii [Formation of research competence of students in geography lessons. Geography] Heohrafiia ta osnovy ekonomiky v shkoli, 11/12,4-7. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/15095/1/Pokas.pdf> [in Ukrainian]. 11. **Pokas L.A., Stadniuk Yu.Iu.** (2018). Model formuvannia piznavalnykh umin uchniv u protsesi navchannia fizychnoi heohrafii [Model of formation of cognitive skills of students in the process of teaching physical geography] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 5. Retrieved from: realii ta perspektyvy: zb. nauk. prats. 60. 79-82. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23850> [in Ukrainian]. 12. **Porotskaia T.Y.** (1977). Obuchenye heohrafyy vo vspomohatelnoi shkole [Teaching geography in an auxiliary school]. Moskva. Prosveshchenye [in Russian]. 13. **Samoilenko V.M., Topuzov O.M., Vishnikina L.P., Nadtocha O.F., Dibrova I.O.** (2014). Dydaktyka heohrafii [Didactics of geography] (monohrafiia). Kyiv. Pedahohichna dumka [in Ukrainian]. 14. **Synev V.N.** (1971). Korrektsiia rozvytia poznaveatelnykh protsessov u uchashchykh na urokakh heohrafyy [Correction of the development of cognitive processes in students in geography lessons]. H.M.Dulnev (Red.), Korrektsionnaia rol obucheniia vo vspomohatelnoi shkole. (s.11-39). Moskva. Pedahohyka [in Russian]. 15. **Synev V.N., Stozhok L.S.** (1977). Korrektsionnaia rabota na urokakh heohrafyy y estestvoznaniia vo vspomohatelnoi shkole [Correctional work in the lessons of geography and natural science in an auxiliary school]. Kyev. Radianska shkola [in Russian]. 16. **Topuzov O.M. (Red.), Nadtocha O.F. (Red.)** (2018). Kontseptsiiia navchannia heohrafii Ukrainy v osnovnii ta starshii shkoli [The concept of teaching geography of Ukraine in primary and secondary school]. Kyiv. TOV «KONVI PRINT» [in Ukrainian]. 17. **Shevelova O.V., Kornus O.H.** (2017). Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti shkoliariv shliakhom vprovadzhennia elementiv innovatsiinykh tekhnolohii na urokakh heohrafii ta v pozaklasnii roboti [Activation of cognitive activity of schoolchildren by introduction of elements of innovative technologies at lessons of geography and in extracurricular work]. Naukovi zapysky SumDPU imeni A.S. Makarenka. Heohrafichni nauky. 8. 187-190. Retrieved from: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_8/Sheveleva_Kornus.pdf [in Ukrainian]. 18. **Subotkevičienė Regina** (2014). Nezymiai sutrikusio intelekto mokiniai geografijos pamokose: edukaciniai ypatumai [Pupils with mild intellectual disabilities in geography lessons: educational peculiarities]. <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v67i2.853>.

Матвийчук И.И. Коррекционные возможности уроков географии в обучении школьников с интеллектуальными возможностями

Анализ теории и практики специального образования свидетельствует, что уроки географии для учащихся с интеллектуальными нарушениями приобретают весомого коррекционно-развивающего значения. Изучение географии предусматривает активное функционирование высших психических процессов: мышления, внимания, памяти, воображения и т.д. Исследования отечественных и зарубежных ученых показало, что систематическое использование специальных приемов работы, направленных на коррекцию и дальнейшее развитие этих процессов дают положительные результаты. Перспективу нашего исследования видим в разработке и внедрении в обучение учеников с ИП новейших коррекционно-направленных средств обучения географии с печатной основой.

Ключевые слова: коррекция, география, ученики с интеллектуальными нарушениями, познавательная деятельность, образовательный процесс.

Matviichuk I.I. Corrective capabilities of geography lessons in teaching pupils with intellectual disorders.

The paper looks at corrective capabilities of geography lessons in teaching pupils with intellectual disorders. The aim of the study is to provide a theoretical generalization of corrective capabilities of geography lessons for the

development of senior pupils with intellectual disorders. We support the statement that geography lessons possess strong cognitive potential for the growth of pupils with intellectual disorders. We have proved that such pedagogical principles as activation of cognitive activity at geography lessons, diverse introduction of geography objects to pupils, appropriate combination of different illustrative, verbal and practical means of teaching are necessary to correct lack of geography knowledge in pupils with intellectual disorders.

We have found out that scientific and methodological basis of geography has a rich arsenal of means, methods and techniques for the successful acquisition of geographical information. We have provided facts that for pupils with intellectual disorders geography lessons carry not only educational value but clear corrective-developmental value as well. Taking into consideration functioning of higher psychological processes in pupils with intellectual disorders, our study has shown that the selection of exercises grounds in both the actual and nearest development. Teacher has to implement the means facilitating complete and adequate acquisition of the programmed material.

The necessity to use nonstandard lessons to activate the cognitive abilities in pupils with intellectual disorders during the educational process has been proved. Our research shows that practical classes and exercises involving modelling, doing easy experiments play an important role in the formation of geographical knowledge. Such important didactic principles as scientific teaching and pupils' consciousness and activity are recommended to be used for establishing cause-effect dependences between objects of nature. It is necessary to use such means of teaching which are fully directed at personality-oriented learning.

The perspective of our investigation is in preparation and implementation of correctively oriented means of teaching geography into the educational process of pupils with intellectual disorders.

Key words: correction, geography, pupils with intellectual disorders, cognitive activity, educational process.

DOI 10.31392/NPU-nc.series19.2020.41.15

УДК: 376.015-056.36 : 378

Я. А. Утьосов

arnst99@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3839-7803>

О. І. Утьосова

elenautiosova88@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5324-9334>

СПЕЦІАЛЬНА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНOSTI СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

На основі використання наукових підходів до проблеми дослідження соціальної компетентності визначено показники її розвитку у підлітків з інтелектуальними порушеннями (особистісно-регуляторний, операційно-змістовий та мотиваційно-емоційний) та обґрунтовано вибір методів дослідження кожного окремого показника. Дослідження будувалося на п'яти принципах: перший – дослідження на основі зв'язку з реальними життєвими ситуаціями; другий – принципу вивчення в колективі та груповій взаємодії; третій – принципу опори на особистісні якості індивіду; четвертий – принципу позитивного впливу; п'ятий – принципу емоційного реагування. Викладено хід дослідження за методиками, наведено приклади у власній адаптації до кожного компоненту соціальної компетентності, зазначено основні завдання та запитання, наведено процедуру дослідження, технології та шкали підрахунку його результатів.

Ключові слова: підлітки, інтелектуальні порушення, методики, соціальна компетентність, операційно-змістовий компонент, особистісно-регуляторний, мотивація, емпатія.

Постановка проблеми. Актуальним завданням Нової української школи у формуванні здібностей школяра стає розвиток особистості, здатної до самовизначення шляхом свідомого та активного засвоєння нового соціального досвіду, здатної адаптуватися до соціально-економічних змін, самостійно знаходити шляхи для створення власного майбутнього, спроможної спілкуватися з оточуючими, свідомо приймати самостійні рішення, гармонізувати власні стосунки з суспільством (В. Курило (2006), Ф. Бацевич (2009), О. Семенюк (2010), О. Наумова (2014), Ю. Товстокопа (2017), Н. Горбатюк (2019) та ін. Аналіз наукових досліджень авторів показує, що основна увага приділяється розвитку соціальної компетентності як здатності до активної взаємодії з соціумом. Особливі труднощі у вирішенні цієї проблеми об'єктивно виникають в освітньому процесі з учнями підліткового віку. Це